

**ВИКОНАННЯ ВИРОКУ, ЯКИМ ОСОБУ ЗВІЛЬНЕНО ВІД ПОКАРАННЯ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ
ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ВИПРАВЛЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ТА ЗАПОБІГАННЯ
ВЧИНЕННЮ НОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

**EXECUTION OF A SENTENCE BY WHICH A PERSON IS RELEASED
FROM PUNISHMENT WITH THE USE OF COMPULSORY EDUCATIONAL MEASURES
AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE CORRECTION OF A MINOR
AND PREVENTION OF NEW CRIMINAL OFFENCES**

**Шморгун В.О., аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики**

Міжнародний гуманітарний університет

Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку між належним виконанням вироку, яким особу звільнено від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, та досягненням мети застосування вказаних заходів. Вона покликана висвітлити не лише важливість звільнення від покарання неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру, але і проблеми забезпечення реального виконання вказаних вироків суду.

У статті здійснений аналіз законодавчого врегулювання порядку звернення до виконання і виконання відповідних вироків суду та встановлено, що діючим законодавством України не визначено як загального порядку звернення до виконання вироків, якими до неповнолітніх застосовано примусові заходи виховного характеру, так і окремих особливостей виконання кожного з видів вказаних заходів, окрім направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення. Проте і в даному випадку Кримінальним процесуальним кодексом України не врегульований порядок розгляду питання щодо дострокового звільнення неповнолітнього від примусового заходу виховного характеру у вигляді направлення до спеціальної навчально-виховної установи.

Зазначено про відсутність механізму контролю за виконанням неповнолітнім таких примусових заходів виховного характеру як обмеження дозволів і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, а також передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, педагогічного або трудового колективу чи окремих громадян.

На підставі аналізу діючого законодавства України показано, що не врегульовано також порядок вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку, яким особу звільнено від покарання із застосуванням таких примусових заходів виховного характеру як передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу, а також окремих громадян та покладення обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки, у випадках подальшого позбавлення батька чи матері батьківських прав щодо вказаного неповнолітнього, визнання неієздатними чи смерті батьків неповнолітнього або особи, під нагляд якої він переданий, зміни навчального закладу, під нагляд педагогічного колективу якого був переданий неповнолітній, або ліквідації підприємства, трудовий колектив якого здійснював нагляд за неповнолітнім, а також втрати неповнолітнім майна або заробітку.

Зроблено висновок про необхідність законодавчого врегулювання порядку звернення до виконання та контролю за виконанням відповідних вироків суду як важливого чиннику досягнення основної мети застосування примусових заходів виховного характеру – забезпечення інтересів неповнолітнього, створення умов для його адаптації до реалій суспільного життя, а також виправлення неповнолітнього та запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень.

Ключові слова: виконання вироків, звільнення від покарання, кримінальне право, кримінальний процес, неповнолітні, примусові заходи виховного характеру.

The article is devoted to the study of the relationship between the proper execution of a sentence by which a person is released from punishment with the use of compulsory educational measures and the achievement of the purpose of applying these measures. It is aimed at highlighting not only the importance of exemption from punishment of minors with the use of compulsory educational measures, but also the problems of ensuring the actual execution of these court sentences.

The article analyses the legislative regulation of the procedure for applying for and executing the relevant court sentences and establishes that current Ukrainian legislation does not define either the general procedure for applying for and executing sentences imposing compulsory educational measures on minors or the specific features of each type of such measures, except for sending a minor to a special educational institution for children and adolescents until he/she is corrected. However, even in this case, the Criminal Procedure Code of Ukraine does not regulate the procedure for considering the issue of early release of a minor from a compulsory educational measure in the form of placement in a special educational institution.

It is noted that there is no mechanism for monitoring the implementation by a minor of such compulsory educational measures as restriction of leisure time and establishment of special requirements for the minor's behaviour, as well as placement under the supervision of parents or persons in loco parentis, teaching or labour collectives or individuals.

Based on the analysis of the current legislation of Ukraine, the author shows that the procedure for resolving issues related to the execution of a sentence by which a person is released from punishment with the use of such compulsory educational measures as placing a minor under the supervision of parents or persons in loco parentis, or under the supervision of a teaching or labour collective, as well as individuals, and imposing an obligation to compensate for the property damage caused, in cases where a parent is deprived of parental rights in relation to the minor, is not regulated either.

The author concludes that it is necessary to legislatively regulate the procedure for applying for and controlling the execution of relevant court sentences as an important factor in achieving the main purpose of application of compulsory educational measures – ensuring the interests of a minor, creating conditions for his/her adaptation to the realities of public life, as well as reforming a minor and preventing him/her from committing new criminal offences.

Key words: execution of sentences, release from punishment, criminal law, criminal procedure, juveniles, compulsory educational measures.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення через прогалини у діючому законодавстві України фактично не забезпечується реальне виконання вироку, яким неповнолітнього звільнено від покарання із застосуванням таких

примусових заходів виховного характеру як обмеження дозволів і встановлення особливих вимог до його поведінки, передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, педагогічного або трудового колективу та окремих

громадян, покладення обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків, що, в свою чергу, не забезпечує досягнення мети застосування примусових заходів виховного характеру.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку між належним виконанням вироку, яким особу звільнено від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, та досягненням мети застосування вказаних заходів.

Виклад основного матеріалу. Примусові заходи виховного характеру є альтернативою кримінальному покаранню. У своїй основі вони є заходами виховання, переорієнтації, соціальної підтримки та контролю. Разом з тим примусові заходи виховного характеру також є мірою державного примусу, оскільки пов'язані з певними обмеженнями для особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, або вчинила кримінальне правопорушення, та застосовуються незалежно від її бажання.

Згідно ст. 105 КК України неповнолітній, який вчинив кримінальний проступок або незначний злочин, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок широго розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру [1].

У разі звільнення неповнолітнього від покарання на підставі ст. 105 КК України суд ухвалює вирок, у якому визнає неповнолітнього винним у вчиненні кримінального правопорушення, але звільняє його від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, передбачених ч. 2 ст. 105 КК України.

Проте застосування будь-яких заходів державного примусу повинно переслідувати певну мету, оскільки в іншому випадку втрачається сенс їх застосування.

Ми поділяємо точку зору В.М. Бурдіна, що застосування примусових заходів виховного характеру переслідує досягнення таких самих цілей, що і застосування кримінального покарання [2, с. 176].

На нашу думку, метою застосування примусових заходів виховного характеру є не лише забезпечення інтересів неповнолітнього та створення умов для його подальшої адаптації у суспільстві, а також і виправлення неповнолітнього та запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень.

Однак досягнення вищевказаної мети можливе лише у разі належного виконання вироку, яким неповнолітнього звільнено від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Як вірно зазначають З.Ф. Дільна та В.П. Бойко, саме своєчасне, точне та повне виконання судових рішень сприяє захисту прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства, виправленню засуджених, а також забезпечує досягнення мети кримінального провадження загалом. Діяльність з виконання судових рішень у кримінальному провадженні займає особливе місце в системі кримінального провадження. Власне цей етап провадження має власну сферу відносин, предмет дослідження та коло завдань. Під час діяльності з виконання судового рішення розв'язуються самостійні завдання, відмінні від тих, що розв'язуються в інших стадіях провадження, а їх специфіка та зміст обумовлені значенням судового рішення як акту правосуддя, який має обов'язкову силу, необхідність для своєчасного та повного виконання. Завдання, які вирішуються в цій стадії впливають із загальних завдань кримінального провадження [3, с. 9, 13-14].

Статтею 129-1 Конституції України передбачено, що судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку [4].

Частиною 2 ст. 21 КПК України визначено, що вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України [5].

На стадії виконання судових рішень З.Ф. Дільна та В.П. Бойко виділяють дві частини (етапи), які мають відповідно обов'язковий та факультативний характер: 1) звернення судового рішення до виконання, по закінченню якого суддя виносить рішення (акт застосування права), яке здатне породжувати кримінально-виконавчі правовідносини. Без такого акту кримінально-виконавчі правовідносини не можуть розпочатися навіть за наявності обвинувального вироку, що набрав законної сили (як обов'язковий етап); 2) вирішення питань, що пов'язані із виконанням судових рішень – діяльність суду, що за своїм характером є процесом застосування норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права та може не виникнути взагалі, однак правовідносини, що пов'язані з цією діяльністю, вже врегульовано кримінальним процесуальним законодавством (факультативний характер) [3, с. 22].

Першим та обов'язковим етапом на стадії виконання вироку, яким до неповнолітнього застосовано примусові заходи виховного характеру, є звернення вказаного вироку до виконання.

Згідно ч.ч. 1, 2 ст. 353 КПК України судові рішення, що набрали законної сили, якщо інше не передбачено цим Кодексом, звертається до виконання не пізніше як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції. Суд разом із своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення.

Інструкцією з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затв. наказом ДСА України від 20.08.2019 № 814, не передбачено звернення до виконання вироків у разі застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру [6] як це раніше прямо було визначено п. 29.19 Інструкції з діловодства у місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, апеляційному суді Автономної Республіки Крим та вищому спеціалізованому суді України, затв. наказом ДСА України від 17.12.2013 № 173: у разі застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітньої особи копію вироку надсилаються: а) службі у справах дітей за місцем проживання неповнолітнього – для виконання; б) органу внутрішніх справ за місцем проживання неповнолітнього – для здійснення доставки неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу та проведення індивідуальної профілактичної роботи; в) батькам неповнолітнього або особам, які їх заміняють; г) педагогічному або трудовому колективу, окремим громадянам – якщо застосовано примусові заходи виховного характеру у виді передачі їм неповнолітнього під нагляд за їх згодою чи на їх прохання; г) призначеному судом вихователю [7].

Лише у п. 7 розділу XX діючої Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України передбачено, що у разі, якщо особу зобов'язали до відшкодування збитків, заподіяних злочином, виконавчі листи видаються не пізніше трьох днів після набрання рішенням суду законної сили або після повернення справи з апеляційної чи касаційної інстанції, у порядку, передбаченому законом про виконавче провадження.

З наведеного вбачається, що вищевказаною Інструкцією регламентовано звернення судом до виконання лише вироків про застосування таких примусових заходів виховного характеру як покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків.

Питання безпосереднього виконання вироків про застосування примусових заходів виховного характеру також залишається неврегульованим на законодавчому рівні.

У своїй постанові «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2 Пленум Верховного Суду України орієнтує, що застереження може бути зроблено шляхом роз'яснення судом неповнолітньому наслідків його дій – шкоди, завданої охоронюваним законом правам особи (осіб), інтересам суспільства або держави, та оголошення неповнолітньому осуду за ці дії, а також попередження про більш суворі правові наслідки, які можуть настати в разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового злочину [8]. Аналогічне положення передбачене і у постанові Верховного Суду від 12.04.2018 у справі № 198/8/17 [9].

Як зазначає Е.М. Шевченко особливістю примусових заходів виховного характеру у вигляді «застереження» стає те, що це єдиний кримінально-правовий засіб впливу, який має лише механізм застосування [10, с. 126].

Верховний Суд у своїй постанові від 10.06.2020 у справі № 161/7253/18 зазначив, що при засудженні особи без призначення покарання один із найголовніших елементів реалізації кримінальної відповідальності – осуд особи, яка вчинила злочин, залишається і відображається в обвинувальному вирокі [11].

Частиною 2 ст. 534 КПК України передбачено, що судові рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, підлягає безумовному виконанню.

Таким чином у разі звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням такого примусового заходу виховного характеру як застереження, вказаний вирок звертається до виконання і виконується фактично негайно, навіть до набрання ним законної сили, шляхом проголошення вироку та вручення його копії неповнолітньому засудженому, а також його законним представникам.

Звернення до виконання вироку суду, яким неповнолітній звільнений від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру у вигляді обмеження дозволів і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, передачі неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання, також не передбачено.

З.Ф. Дільна та В.П. Бойко зазначають, що вищевказане рішення суду звертається до виконання шляхом направлення його копії неповнолітньому, його батькам, законним представникам, а також громадському вихователю, у разі призначення його судом неповнолітньому [3, с. 145].

На думку А.М. Яценка такий кримінальний процесуальний захід як передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють характеризується власним змістовними ознаками, порядком застосування, контролем виконання, а також мірою відповідальності у випадку невиконання. Він вважає сумнівною думку окремих науковців, що в чинному законодавстві України не визначено органу або уповноваженої особи, на яких покладалася б функція як виконання, так і здійснення контролю за виконанням рішення суду про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, зокрема не пов'язаних з направленням до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків, з огляду на приписи статті 16 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». З її змісту вбачається, що безпосередній контроль за виконанням рішень суду про застосування примусових заходів виховного характеру покладений на місцеві державні адміністрації, а також органи місцевого самоврядування. Крім того, оскільки ухилення від виконання примусових заходів виховного характеру може бути здійснено не лише з боку неповнолітнього, а ще й може, безпосередньо, зале-

жати від бездіяльності уповноваженого органу, установи чи іншого суб'єкта, на які покладені обов'язки щодо їх виконання і контролю, статтею 17 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» передбачений обов'язок прокуратури реалізовувати свої функції щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах [12, с. 241-242].

Однак ми не погоджуємося з вказаною точкою зору, виходячи з наступного: частиною 1 ст. 534 КПК України передбачено, що у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні.

В той же час вимоги щодо змісту вироку, зокрема, його резолютивної частини, визначені ч. 4 ст. 374 КПК України та вказана норма закону не передбачає зазначення у вирокі, яким особу звільнено від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, способу і порядку виконання вказаного вироку.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» служби у справах дітей дійсно можуть запрошувати для бесіди батьків або опікунів, піклувальників і посадових осіб з метою з'ясування причин та умов, які призвели до вчинення правопорушень, вживати заходів щодо їх усунення та проводити роботу серед дітей з метою запобігання правопорушенням. Однак на вказані служби не покладено виконання чи здійснення контролю за виконанням рішень судів про застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру у вигляді обмеження дозволів і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, а також перевірки чи не ухиляється неповнолітній від контролю батьків чи інших осіб, які їх замінюють, педагогічного чи трудового колективу, окремих громадян, під нагляд яких він переданий. Зі змісту статті 5 вищевказаного Закону вбачається, що здійснення зазначеного контролю не покладено і на уповноважені підрозділи органів Національної поліції.

Стаття 16 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначає лише органи, які здійснюють контроль за діяльністю органів і служб у справах дітей, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей [13].

Зі змісту статті 17 вказаного Закону вбачається, що органи прокуратури здійснюють нагляд за додержанням законів уповноваженими підрозділами органів Національної поліції, школами та професійними училищами соціальної реабілітації, спеціальними виховними установами Державної кримінально-виконавчої служби України шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. З наведеного слідує, що обов'язок виконання вироків про застосування примусових заходів виховного характеру має бути покладений законом на інші органи та установи, а органи прокуратури здійснюють лише функцію нагляду за додержанням законів вказаними органами і установами.

Що стосується відповідальності за ухилення неповнолітнього від застосування до нього примусових заходів виховного характеру, то наслідки такого ухилення визначені ч. 3 ст. 97 КК України, яка регламентує звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру. В той же час звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру регламентоване ст. 105 КК України та вказана норма закону не передбачає наслідків ухилення неповнолітнього, що вчинив кримінальне правопорушення, від застосування до нього вироком суду примусових заходів виховного характеру. При цьому слід зазначити, що згідно

ч. 4 ст. 3 КК України застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Крім того, через відсутність законодавчого регулювання порядку виконання вироку суду про застосування примусових заходів виховного характеру, зокрема таких як обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, передача під нагляд батьків та інших осіб, реалізація норми щодо відповідальності за ухилення неповнолітнього від застосування до нього примусових заходів виховного характеру на даний час є неможливою.

Діючим законодавством України не передбачені також випадки вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку, у разі, якщо особи, яким під нагляд був переданий неповнолітній, у подальшому померли, були визнані недієздатними, позбавлені батьківських прав, а також, якщо неповнолітній змінив навчальний заклад під нагляд педагогічного колективу якого він був переданий, або підприємство, трудовий колектив якого здійснював нагляд за неповнолітнім, було ліквідовано.

Враховуючи наведене, ми повністю поділяємо точку зору А.С. Жегунової, що на сьогодні існує ряд прогалин в кримінальному законодавстві щодо застосування примусових заходів виховного характеру, зокрема це відсутність норми, що передбачає контроль за дотриманням виконання даних примусових заходів [14, с. 129].

Порядок застосування примусових заходів виховного характеру у виді направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків – загальноосвітньої школи соціальної реабілітації та професійного училища соціальної реабілітації, підстави та порядок звільнення з вказаних закладів, в тому числі умови дострокового звільнення, та подальший контроль за поведінкою неповнолітніх, визначені ст.ст. 4, 5, 8 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», ст. 502 КПК України, Положенням про школу соціальної реабілітації та Положенням про професійне училище соціальної реабілітації, які затверджені постановою КМУ від 03.10.1993 № 859 [15]. Тобто застосування вказаного примусового заходу виховного характеру є найбільш врегульованим.

Однак законодавством не визначено, який саме орган має виконати вирок суду про направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків, оскільки відповідно до діючого КПК України (ч. 3 ст. 501 КПК України) при застосуванні вказаного заходу при звільненні від кримінальної відповідальності (не покарання) в ухвалі суду зазначається, що обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу покладається на уповноважений підрозділ органів Національної поліції. У даному випадку вказана ухвала і є підставою для покладення вказаного обов'язку на органи Національної поліції. Проте вищевказані вимоги не пред'являються до змісту вироку (ст. 374 КПК України).

Також ми погоджуємося з точкою зору З.Ф. Дільної та В.П. Бойка, що слід розширити коло питань, які підлягають вирішенню під час виконання судових рішень в кримінальному провадженні, зокрема доповнивши їх перелік, передбачений у ст. 537 КПК України, наступним: дострокове звільнення неповнолітнього від примусового заходу виховного характеру у вигляді направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи [3, с. 233].

Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2 орієнтує суди, що покладення обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки як примусовий захід виховного характеру (п. 4 ч. 2 ст. 105 КК України) можна застосовувати лише до неповнолітнього, який

досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю, або самостійно одержує заробіток (заробітну плату, stipendію тощо). У постанові (ухвалі) суд повинен зазначити розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, та строки виконання цього рішення.

Інструкцією з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затв. наказом ДСА України від 20.08.2019 № 814, визначено, що з метою виконання вироку, яким особу зобов'язали до відшкодування збитків, суд видає виконавчий лист, який може бути пред'явленим потерпілим до виконання. При цьому виконання вироку при застосуванні такого примусового заходу виховного характеру здійснюється відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

Зі змісту ст. 105 КК України слідує, що примусові заходи виховного характеру, застосовані до неповнолітнього за вироком суду, носять індивідуальний характер.

В той же час Т.І. Пономарьова зазначає, що цивільне законодавство (стаття 2 ст. 1179 ЦК України) надає можливість батькам, особам які їх замінюють, або закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітнього функції піклувальника, відшкодувати завдану неповнолітнім шкоду в частці, якої не вистачає. Заслугує на увагу думка, про те, що така можливість теоретично передбачена і кримінальним законодавством, адже у ст. 105 КК України не обумовлено, що майна, яке знаходиться у володінні неповнолітнього, повинно вистачати для відшкодування шкоди у повному обсязі. Із урахуванням вказаного можна поставити під сумнів дотримання принципу індивідуалізації кримінально-правового впливу [16, с. 847].

Ми не поділяємо вказану точку зору, оскільки статтею 1179 ЦК України врегульовано порядок відшкодування шкоди, завданої неповнолітнім, тобто вказана норма закону регулює цивільно-правову відповідальність неповнолітнього, яка може бути покладена і на батьків (усиновлювачів) або піклувальників неповнолітнього, заклад, під опікою якого він перебуває, якщо вони не доведуть, що шкода була завдана не з їхньої вини. В той же час примусові заходи виховного характеру у вигляді покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків є заходами кримінально-правового примусу, які застосовуються виключно до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та не можуть бути застосовані до батьків або осіб, які їх замінюють [17].

Як вірно зазначає М.О. Карпенко, пряма вказівка закону на безпосереднє відшкодування завданої злочинною шкоди саме неповнолітнім, без допомоги законних представників повинна виробити у нього тверде переконання в неправомірності скоєного ним суспільно небезпечного діяння, перешкодити вчиненню ним нових злочинів [18].

Проте може виникнути ситуація, коли до повного виконання неповнолітнім застосованих до нього примусових заходів виховного характеру у вигляді обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки, він, з незалежних від нього причин, може втратити майно або заробіток та буде не в змозі виконати вирок суду. Однак вирішення вказаної ситуації та можливість заміни зазначеного примусового заходу виховного характеру ні Кримінальним кодексом України, ні Кримінальним процесуальним кодексом України не врегульоване.

Як зазначає А.С. Жегунова, внаслідок існування прогалин в законодавстві та все ж таки покладення виховної, а не каральної функції на примусові заходи виховного характеру, стає актуальним питання щодо відокремлення окремого виду юридичної відповідальності – ювенальної в рамках ювенального права або ж розширення діючого законодавства нормами, які б регулювати більш детально застосування примусових заходів виховного характеру [14, с. 128-129].

Слушною також є пропозиція З.Ф. Дільної та В.П. Бойка, що оскільки в чинному законодавстві,

у нормі, яка регулює звернення обвинувальних вироків до виконання, не здійснено диференційованого підходу до такого порядку, а вказано один загальний для всіх, тоді, як діяльність суду зі звернення вироків до виконання потребує детальної регламентації в законодавстві з урахуванням відмінності видів вироків, сутності покарання та компетенції органів, уповноважених його виконувати, то у КПК України слід регламентувати відповідну норму, яка б регулювала ці питання, вказавши, до яких органів чи установ надсилається судові рішення на виконання [3, с. 194].

Висновок. Відсутність законодавчої регламентації порядку реального виконання вироку, яким неповнолітнього звільнено від покарання із застосуванням примусових

вих заходів виховного характеру, а також контролю за його виконанням, не дозволяє реалізувати мету застосування вказаних заходів – забезпечення інтересів неповнолітнього, створення можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, а також виправлення неповнолітнього та запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень. Вказані прогалини у діючому законодавстві України мають бути усунуті шляхом внесення відповідних змін як до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, так і до відповідних законів, що регулюють діяльність органів та служб, на які покладено захист інтересів дітей та профілактика вчинення неповнолітніми правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 26.02.2025).
2. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. 240 с. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. 240 с.
3. Дільна З.Ф., Бойко В.П. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Львів: Сполом, 2017. 240 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/844/1/%D0%94%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
6. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
7. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ: наказ Державної судової адміністрації України від 17 грудня 2013 р. № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
8. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (дата звернення: 26.02.2025).
9. Постанова Верховного Суду у справі № 198/8/17 від 12 квітня 2018 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73438119> (дата звернення: 02.03.2025).
10. Шевченко Є.М. Виконання ухвал суду про застосування примусових заходів виховного характеру: теорія та практика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 9-2 том 2. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/jusgradenc9-2/part_2/39.pdf (дата звернення: 26.02.2025).
11. Постанова Верховного Суду у справі № 198/8/17 від 10 червня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977675> (дата звернення: 26.02.2025).
12. Яценко А.М. Примусові заходи виховного характеру в системі заходів кримінально-правового реагування на злочинні прояви у сфері громадської безпеки: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (18 квіт. 2019 р., м. Харків). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2019. С. 240 – 243. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/114.pdf (дата звернення: 26.02.2025).
13. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
14. Жегунова А. Місце інституту примусових заходів виховного характеру в правовій системі України: проблемні питання: Новітні кримінально-правові дослідження – 2017: збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон. 2017. С. 127 – 130. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/114.pdf (дата звернення: 26.02.2025).
15. Про організацію діяльності спеціальних закладів освіти для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання: постанова КМУ від 13 жовтня 1993 р. № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
16. Пономарьова Т.І., Северінова О.Б., Осипенко Р.І. Звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру у виді покладення обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 844 – 848. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/207> (дата звернення: 26.02.2025).
17. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
18. Карпенко М.О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Карпенко Михайло Олегович; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 182 арк. URL: <http://megoinfo.info/node/8251> (дата звернення: 26.02.2025).